

Bernardeta Iwańska-Cieślik (Toruń)

ZARYS DZIEJÓW BIBLIOTEKI WYŻSZEGO SEMINARIUM DUCHOWNEGO WE WŁOCŁAWKU (XVII–XX WIEK)

We Włocławku prawdopodobnie już w wieku XII istniała biblioteka, która należała do miejscowej kapituły katedralnej. Przez wiele wieków była ona jedyną księżnicą w mieście. W następnych wiekach powstawały kolejne biblioteki. Obecnie Włocławek posiada pięć większych bibliotek, w tym trzy związane z miejscowymi instytucjami naukowymi: Biblioteka Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, Biblioteka Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej oraz Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego. Ta ostatnia jest obecnie najstarszą księżnicą w mieście, wyróżniającą się cennymi zbiorami starych druków.

Początki księgozbioru

Pierwsza wzmianka o zawiązku biblioteki seminaryjnej pochodzi z roku 1660¹. Data ta jest związana z zapisem testamentowym prałata ks. Teodora Zaporskiego swoich książek na rzecz księżnicy seminaryjnej. Biblioteka otrzymała wtedy dzieła Bonaciny: *Casuitae* i *Hortus Pastorum*. Nie oznacza to jednak, że biblioteka nie istniała wcześniej². Kolejnym ofiarodawcą był ks. Marcin Protficz (zm. 1700), który przybył do Włocławka po uzyskaniu tytułu magistra na uczelni krakowskiej w 1664 r. Początkowo był on rektorem szkoły katedralnej, a w latach 1667–1675 piastował takie samo stanowisko w Seminarium Duchownym. Zgromadził znaczny księgozbiór, składający się głównie z dzieł teologicznych, które przekazał kapitule katedralnej, włocławskim reformatom oraz księżnicy seminaryjnej. Część z nich

¹ S. Chodyński, *Seminarium duchowne*, Włocławek 1904, s. 280.

² M. Morawski, *Monografia Włocławka*, Włocławek 1933, s. 306; J. Adamcki, *Biblioteka seminarium włocławskiego*, „Ateneum Kapłańskie” (dalej: AK), 1969, R. 61, s. 304; K. Rulka, *Biblioteka Seminarium Duchownego we Włocławku im. księży Chodyńskich*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” (dalej: KDW), 1989, t. 72, nr 12, s. 299.

znalazła się tam jeszcze za życia rektora, natomiast pozostałe zostały podzielone przez właściciela w zapisie testamentowym. Obecnie biblioteka seminaryjna posiada 34 pozycje, które wcześniej należały do ks. Protficza. Wśród nich są inkunabuł oraz druki XVI-wieczne³.

W dalszym ciągu księgozbiór biblioteki powiększał się, głównie przez darowizny. Po kilkudziesięciu latach bp Felicjan Szaniawski podczas wizytacji diecezji w 1715 r. mógł stwierdzić, że „seminarium ma dostateczny księgozbiór”⁴.

Pod opieką księży misjonarzy

W 1719 r. Seminarium wraz z biblioteką zostało przekazane pod kierownictwo Zgromadzenia Księży Misjonarzy. Członkowie tego Zgromadzenia powiększali zbiory biblioteki, przekazując jej swoje książki. Tak samo robili inni kapłani. Na początku nowych rządów w Seminarium prałat Chryzostom Zakowski przekazał na rzecz biblioteki 30 książek w językach łacińskim i francuskim. Kolejny odnotowany ofiarodawca to ks. Antoni Drągowski (1800–1856), który w testamencie zapisał tej księżnicy cały swój księgozbiór, ale w rzeczywistości otrzymała ona tylko 37 tomów. W 1862 r. swoje książki (295 pozycji) przekazał ks. Jozefat Besler (1809–1863), uczony kapłan, który zdobył wykształcenie w Akademii Duchownej Warszawskiej oraz pisywał artykuły do „Pamiętnika Religijno-Moralnego”. Do księgozbioru zostały włączone także woluminy po zmarłym księdzu misjonarzu Stanisławie Pagaczewskim⁵.

Zasób biblioteki wzrastał również drogą zakupów. W latach 1782–1831 zostały nabyte książki za sumę 4600 zł. Prenumerowano też czasopisma: „Korespondent”, „Monitor”, „Kurier Warszawski”.

Do powiększenia księgozbioru przyczynili się także biskupi wrocławscy z pierwszej połowy XIX w.: Franciszek Malczewski, Józef Szczepan Koźmian oraz Walenty Tomaszewski. Pierwszy z nich w 1816 r. wydzielił dla

³ K. Rulka, *Dary książkowe dla Biblioteki Seminarium Duchownego we Wrocławku*, KDW, 1993, t. 76, nr 11–12, s. 270; tenże, *Księgozbiory profesorów wrocławskiego Seminarium Duchownego w bibliotece seminaryjnej*, [w:] *W służbie Kościołowi i nauce*, Wrocław 1994, s. 185–186; tenże, *Personalne księgozbiory historyczne w bibliotece Seminarium Duchownego we Wrocławku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABiMK), 1996, t. 65, s. 373; tenże, *Personalne księgozbiory historyczne XVI–1 poł. XIX w. w bibliotece seminaryjnej we Wrocławku*, AK, 1996, t. 127, s. 436–437; tenże, *Protficz (Protwicz) Marcin*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej* (dalej: SPKP), *Suplement II*, pod red. H. Tadeusiewicz, Warszawa 2000, s. 128.

⁴ S. Chodyński, *Seminarium...*, s. 280.

⁵ Tamże, s. 280, 283; K. Rulka, *Dary książkowe...*, s. 270, 279.

księżnicy z budżetu Seminarium 200 zł na roczne wydatki, jednakże nie zawsze stosowano to w praktyce. Sprawą finansowania placówki zajął się prefekt ks. Jan Bóbr. W 1831 r. przedstawił potrzebę stałego pomnażania seminaryjnej księżnicy i uważał, że powinna otrzymać na to 300 zł. Natomiast bp J.S. Koźmian przysyłał z Warszawy do Seminarium nowo wydane pozycje, wielokrotnie kupowane za własne pieniądze⁶.

Na początku XIX w. biblioteka liczyła około 1600 książek. W 1825 r. został sporządzony ich katalog, najstarszy z zachowanych spisów książek seminaryjnych, który został zatwierdzony i podpisany przez wizytatora ks. Rzymskiego w 1826 r. Zawierał on 1617 tomów, z czego 700 należało do Seminarium, a reszta (917 wol.) do Zgromadzenia Księży Misjonarzy.

Ponieważ biblioteka stale się rozwijała i przybywało wiele nowości oraz darów, stary spis wymagał uzupełnienia. Tego zadania podjął się w 1830 r.⁷ ks. Franciszek Płoszczyński. Wpisał nowe nabytki, książki po zmarłym ks. Stanisławie Pagaczewskim oraz dołożył parę własnych. Kolejny katalog został wykonany bardzo starannie, a wykonawca został nagrodzony przez bpa J.S. Koźmiana. Jednakże nie możemy sprawdzić, jakie pozycje zostały uwzględnione przez ks. Płoszczyńskiego, gdyż jego spis nie zachował się do naszych czasów⁸.

Ochroną i zabezpieczeniem stale rosnącego księgozbioru zajął się ks. Piotr Jacek Śliwicki, który wizytował Seminarium w 1755 r. Zabronił wypożyczania książek bez wcześniejszej zgody superiora, a wypożyczane tomy nakazał zapisywać w specjalnej „książce kontroli”. Z kolei wizytator Józef Jakubowski w 1809 r. zobowiązał księży misjonarzy do uporządkowania i spisania książek oraz przekazania biblioteki pod kierownictwo jednego profesora.

Pierwszym znanym opiekunem biblioteki był ks. Piotr Lewandowski. Był on bibliotekarzem na pewno w 1825 r., kiedy to sporządził najstarszy katalog księżnicy seminaryjnej. Po ks. Lewandowskim tę funkcję przejął ks. Franciszek Płoszczyński. Przybył on do Seminarium Duchownego we Włocławku w 1823 r. i objął stanowisko profesora. Przeniósł książki do oddzielnej sali oraz poustawiał na nowych półkach. W 1834 r. wyjechał do Płocka, gdzie był dyrektorem i profesorem seminarium. Ks. F. Płoszczyński powró-

⁶ J. A d a m e c k i, *Biblioteka seminarium włocławskiego...*, s. 304; S. C h o d y ń s k i, *Seminarium...*, s. 280–283.

⁷ K. R u l k a podaje datę 1832: *Biblioteka seminaryjna*, [w:] *Od wieków kształci pasterzy. Wyższe Seminarium Duchowne we Włocławku*, Włocławek 1994, s. 86.

⁸ S. C h o d y ń s k i, *Seminarium...*, s. 283; J. A d a m e c k i, *Biblioteka seminarium włocławskiego*, s. 304.

cił do Włocławka w 1851 r.; był przede wszystkim profesorem, ale zajmował się też księżnicą⁹.

Stanowisko opiekuna biblioteki w 1834 r. objął ks. Antoni Drągowski. Jednakże pracował tam tylko cztery miesiące: od lipca do października. Po wizytacji Seminarium przez ks. Mateusza Gorzkiewicza kierownictwo nad biblioteką zostało przekazane ks. Szczepanowi Klingerowi, który opuścił Włocławek już w roku 1835.

W latach 1834–1851 nie został odnotowany żaden bibliotekarz. W międzyczasie powstał nowy budynek seminaryjny. Zostały tam przeniesione również książki, które leżały nieuporządkowane jeszcze w 1846 r., kiedy to Włocławek odwiedził dyrektor Komisji Rządowej, senator Storozhenko; zwiedzając Seminarium, zobaczył książki leżące w nieładzie na podłodze. „Radził, aby prędko je uporządkowano, używając do tego starszych alumnów. Jakoż zawstydzeni prefekt i profesorowie, zajęli się tem natychmiast”¹⁰.

Kolejnym bibliotekarzem był diakon Józef Pliszczyk, który opiekował się biblioteką w latach 1851–1852. Wiadomo, że pełnił tę funkcję jedynie na podstawie jego własnoręcznych zapisek, jakie zostawił na książkach seminaryjnych. Po nim księgozbiorem zajął się wielki miłośnik książek ks. Józef Pawlicki. Miał on praktykę biblioteczną, ponieważ zajmował się księgarnią, a od 1822 r. był prefektem biblioteki misjonarzy przy kościele św. Krzyża w Warszawie. Podczas jego rządów zbiory jej zostały powiększone oraz uporządkowane. Do Włocławka ks. Pawlicki przybył w 1853 r. i był profesorem seminaryjnym do 1868 r. Biblioteką Seminarium włocławskiego zajął się prawdopodobnie w 1853 r. Potwierdzają to zapiski pozostawione przez niego w księdze wypożyczeń z tegoż roku¹¹. Następnym znanym bibliotekarzem był ks. Józef Grąbczewski. Pracował on w bibliotece w latach 1860–1867. Również jego pracę na rzecz księgozbioru seminaryjnego potwierdzają zapisy wykonywane przy rejestrowaniu wypożyczeń¹².

Nie wiadomo, gdzie księża misjonarze początkowo przechowywali księgozbiór seminaryjny. Dopiero za kierownictwa ks. F. Płoszczyńskiego książki zostały przeniesione do oddzielnej sali i ustawione na nowych, specjalnie

⁹ A. Schletz, *Płoszczyński Franciszek*, [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej: *PSB*), t. 26, Wrocław 1981, s. 810; K. Rulka, *Bibliotekarze włocławskiej księżnicy seminaryjnej*, *KDW*, 1996, t. 79, nr 9, s. 259–260; tenże, *Płoszczyński Franciszek*, [w:] *SPKP, Suplement II*, s. 125.

¹⁰ S. Chodyński, *Seminarium...*, s. 284.

¹¹ M. Nowodworski, *Ks. Józef Pawlicki*, „Przegląd Katolicki”, 1869, s. 6–7; Z. Chodyński, *Jeszcze słów kilka o życiu śp. Księdza Józefa Pawlickiego*, tamże, s. 116; A. Schletz, *Pawlicki Józef*, [w:] *PSB*, t. 25, Wrocław 1980, s. 422.

¹² K. Rulka, *Bibliotekarze włocławskiej księżnicy...*, s. 359–361.

kupionych półkach. W 1843 r. postawiono nowy pawilon. W jego pomieszczeniach znalazła się również „izba, dość obszerna, o dwóch oknach” przeznaczona na bibliotekę. W tymże roku przeniesiono książki, które do 1847 r. czekały na uporządkowanie. Wtedy to „wymalowano izbę, zrobiono i przy ścianach ustawiono półki, na kolor palisandru pomalowane, między oknami zaś szafę na mapy i rysunki; na środku stół i kilka krzesełek”¹³.

W latach 1864–1919

Po upadku powstania styczniowego wzmożyły się represje i prześladowania wobec duchowieństwa ze strony zaborców rosyjskich. Rozpoczęta w 1864 r. kasata klasztorów w Królestwie Polskim dotknęła także Zgromadzenie Księży Misjonarzy. W Seminarium pozostało tylko trzech profesorów misjonarskich, którzy podlegali od tej pory władzom diecezjalnym. Zajmowali się oni także biblioteką. Do 1867 r. prowadził ją eksmisjonarz ks. Józef Grąbczewski.

Po roku 1864 do księżnicy seminaryjnej zaczęło napływać wiele książek należących do zlikwidowanych klasztorów. Był to wynik rozporządzenia wydanego przez namiestnika Królestwa 17 II 1865 r., w którym zezwolono seminarium na zabranie książek poklasztornych. Zwożenie tych, niekiedy cennych, zbiorów rozpoczęło się dopiero po roku, kiedy to biskupi zostali poinformowani o decyzjach władz. Seminarium włocławskie zostało dofinansowane z kasy rządowej na zwożenie klasztornych zbiorów. W tym czasie biblioteka wzbogaciła się o druki, które należały do: bernardynów od św. Anny pod Przyrowem, z Kalisza, Piotrkowa, Warty oraz Złoczewa, dominikanów z Sieradza, franciszkanów z Pызdr i Radomska, kapucynów z Łądu. Księża Zenon i Stanisław Chodyńscy, którzy zajmowali się przewożeniem księgozbiorów klasztornych, wielokrotnie korzystali z pomocy miejscowych dziekanów lub proboszczów. Przywieźli oni również książki zgromadzone przez paulinów z Wieruszowa, pijarów z Piotrkowa oraz Wielunia, reformatów z Chocza, Kalisza, Konina, Wielunia oraz z Lutomirska (ten zbiór został przywieziony dopiero w 1902 r.)¹⁴.

Stan zachowania przetransportowanych bibliotek nie był najlepszy. Ks. S. Chodyński wyrażał ubolewanie nad tak późnym zawiadomieniem o opuszczonych księgozbiorach. Wiele z cennych druków znalazło się w prywatnych rękach, bądź, źle zabezpieczone, uległy zniszczeniu z powodu wilgoci i bra-

¹³ S. Chodyński, *Seminarium...*, s. 284; K. Rulka, *Biblioteka Seminarium Duchownego...*, s. 299.

¹⁴ S. Chodyński, *Seminarium...*, s. 285–287; K. Rulka, *Biblioteka seminaryjna*, s. 86.

ku powietrza. Przykładowo, z księgozbioru franciszkańskiego (Radomsko) zabrano 636 książek, z czego 179 było w złym stanie, natomiast 457 było kompletnie zniszczonych. Należy jeszcze wspomnieć, że wiele z tych zbiorów zostało pozbawionych cennych inkunabułów, poloników czy innych cymeliów już w roku 1819, podczas akcji zbierania książek przez Bogumiła Samuela Lindego ze skasowanych wówczas kolegiat i opactw do Biblioteki Publicznej przy Uniwersytecie Warszawskim. Z diecezji kujawsko-kaliskiej udało mu się zebrać 21 040 woluminów¹⁵.

Do znacznego przyrostu księgozbioru przyczyniły się dary oraz zapisy testamentowe biskupów, księży profesorów oraz proboszczów. W latach 1864–1919 swoje zbiory bibliotece przekazali: ks. Józef Pawlicki (zm. 1868), ks. Antoni Zagórowski (zm. 1881), który zostawił tutaj również książki swego ojca, mecenasa z Warszawy. Kolejnymi ofiarodawcami byli: ks. Wincenty Nowicki (zm. 1884), ks. Józef Kozłowski (w 1890), ks. Mikołaj Trudniewski (w 1894), ks. Jan Trojanowski (w 1900), ks. Aleksander Wiszniewski, ks. Kazimierz Gawroński, ks. Józef Jezierski, który przekazał bibliotece bardzo cenne książki. Również swoje księgozbiory zapisali księżnicy seminaryjnej biskupi: Aleksander Bereśniewicz (w 1902) oraz Henryk Kossowski (w 1903)¹⁶. Do biblioteki został przekazany w 1902 r. także zbiór książek prawniczych i historycznych po Adamie Chodyńskim. Jeszcze w tym samym okresie biblioteka wzbogaciła się o tomy po profesorze kanoniku Józefie Kozłowskim, po proboszczu Brześcia Kujawskiego — ks. Janie Chyliczkowskim oraz w 1911 r. — po ks. Franciszku Stopierzyńskim¹⁷.

Dzięki szybkiej akcji zwożenia poklasztornych zbiorów oraz gromadzenia wszelkich książek biblioteka seminaryjna powiększyła swój księgozbiór. Przed rokiem 1864 w księżnicy znajdowało się około 2 tys. woluminów, natomiast w pierwszych latach wieku XX — według relacji ks. S. Chodyńskiego — było ich już 50 tys.¹⁸

Prace związane z nadzorem oraz zabezpieczeniem księgozbioru przejęli po swoim przybyciu do Włocławka księża Zenon i Stanisław Chodyńscy. Schematyzmy diecezji włocławskiej podają, iż ks. Stanisław Chodyński (1836–1919) formalnie był bibliotekarzem w latach 1872–1889 oraz w 1904–

¹⁵ K. Rulka, *Zabór książek z terenów diecezji kujawsko-kaliskiej w 1819 r.*, KDW, 1993, t. 76, nr 5–7, s. 144–145, 152.

¹⁶ H. Tadeusiewicz, *Kossowski Henryk Piotr*, [w:] *SPKP, Suplement*, pod red. I. Treichel, Warszawa 1986, s. 103; K. Rulka, *Księgozbiór Biskupa Henryka Kossowskiego*, „Zeszyty Naukowe SHKMiZH”, 1998, nr 1, s. 41.

¹⁷ S. Chodyński, *Seminarium...*, s. 287–288; K. Rulka, *Dary książkowe...*, s. 267–268, 271–272.

¹⁸ S. Chodyński, *Seminarium...*, s. 290.

1907¹⁹. Był on znany jako „człowiek, z którym mieli [alumni — B.I.C.] bardzo mało kontaktu, bo pracował w książkach. Był naukowcem [...]. Siedział w archiwach. Znał najlepiej dzieje diecezji włocławskiej”²⁰. Księża Chodyńscy nie posiadali specjalistycznej wiedzy z zakresu bibliotekoznawstwa. Jednakże już od młodości byli rozmiłowani w książkach i sami starali się zdobyć wiedzę w tej dziedzinie. W czasie, gdy zajmowali się biblioteką, „niby pszczoły do ula gromadzili do gmachu przez lata całe księgi”²¹. Przykładem chęci zgromadzenia jak największej liczby książek może być wyjazd ks. S. Chodyńskiego do Petersburga w 1897 r., w celu przywiezienia stamtąd zbiorów lubelskiej biblioteki dominikanów; przywiózł tylko 70 pozycji²². Był on bibliotekarzem bardzo aktywnym; oprócz zwożenia różnych księgozbiorów, zajmował się również realizowaniem kwerend. Przychodziły one od naukowców polskich, m.in. od Hieronima Łopacińskiego — etnografa, badacza języka oraz literatury. Należy wspomnieć, iż za czasów ks. S. Chodyńskiego powstały czytelnie profesorów oraz kleryków. Księgozbiór był udostępniany księżom diecezjalnym, zakonnikom, siostrom zakonnym oraz osobom świeckim.

Zgromadzony w murach Seminarium znaczny księgozbiór, obejmujący wszystkie dziedziny wiedzy, wymagał szybkiego opracowania i uporządkowania. Pracę tę rozpoczął ks. S. Chodyński od podzielenia książek na działy. Następnie, około 1880 r., przystąpił do katalogowania zbiorów seminaryjnych. Najpierw zostały opracowane działy: Pismo Święte, pisma Ojców Kościoła, pisma teologów polskich, dzieła kaznodziejskie oraz część dzieł ascetycznych. Do działów tych sporządzono oddzielne katalogi. Do naszych czasów zachował się tylko jeden, zatytułowany „Pismo Święte”, który zawiera 1100 pozycji. Ks. S. Chodyński przy każdej książce notował proveniencję oraz stan jej zachowania. Kolejnym sporządzonym przez niego katalogiem był sześciotomowy spis dzieł należących do biblioteki seminaryjnej. Powstał on na początku XX r. (zachowało się pięć tomów). Katalog był spisany dzięki pomocy alumnów, jednakże ks. S. Chodyński nanosił swoje poprawki oraz odnotowywał pochodzenie poszczególnych ksiąg.

¹⁹ K. Rulka, *Stanisław Chodyński bibliotekarz kapitulny i seminaryjny we Włocławku*, ABiMK, 1999, t. 72, s. 268.

²⁰ *Garść wspomnień podczas akademii w 400-lecie Włocławskiego Seminarium Duchownego*, KDW, 1969, t. 52, nr 7–9, s. 166–167.

²¹ Grusta [S. Gruchalski], *Poświęcenie Biblioteki i Muzeum Diecezjalnego*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” (dalej: KDKK), 1909, R. 3, nr 3, s. 94.

²² W. Gramantowski, *Chodyński Stanisław*, [w:] SPKP, Warszawa 1972, s. 118–119; K. Rulka, *Ks. Stanisław Chodyński...*, s. 267–268.

Ks. S. Chodyński pierwszy spisał dzieje prowadzonych przez siebie bibliotek (seminaryjnej i kapitulnej). Wśród jego licznych prac znalazły się również prace z zakresu księgoznawstwa. Były to przyczynki, poświęcone księgom chórowym, liturgicznym, brewiarzom. Pisywał o liście Krzysztofa Kolumba, o książce z biblioteki króla Zygmunta Augusta oraz o nowo odnalezionych drukach polskich z XVI w. Zamieszczał swoje opracowania na łamach „Przeglądu Katolickiego” oraz w *Encyklopedii kościelnej* pod redakcją Nowodworskiego²³.

Po ks. S. Chodyńskim funkcję bibliotekarza w 1889 r. przejął ks. Jan Sobczyński, który zajmował się biblioteką przez dziesięć lat. Jednakże poza listem do H. Łopacińskiego, gdzie wspomina o spisywaniu książek (w tym o inkunabule z 1481), brak innych informacji o jego pracy w bibliotece seminaryjnej. Po nim pracę tę przejął ks. Władysław Kubicki (1899–1902), któremu w 1900 r. na sesji profesorów Seminarium musiano przypomnieć o obowiązku katalogowania książek. Bardziej fascynowało go porządkowanie zbiorów miejscowego muzeum historycznego oraz gabinetu przyrodniczego, dla których sporządził inwentarze²⁴. Następnym bibliotekarzem był ks. Michał Skowronek (1902–1904). Nie wykazywał on zbytniego zainteresowania książnicą seminaryjną. Jego uwagę zajmowała sprawa bibliotek parafialnych, dla których sporządził specjalny katalog „książek odpowiednich”²⁵. W latach 1904–1907 zbiorami seminaryjnymi ponownie zajmował się ks. S. Chodyński. Następnie bibliotekarzami byli: ks. Teodor Zalewski (1907–1909), ks. Władysław Służalek (1909–1910), ks. Piotr Kremer (1910–1911), ks. Władysław Górzyński (1912–1918)²⁶.

W okresie, kiedy Seminarium i bibliotekę nadzorowali bracia Chodyńscy, nastąpiło gwałtowne powiększenie księgozbioru. Pomieszczenie, w którym go przechowywano, okazało się za małe. Dlatego w 1867 r. urządzono dodatkowy magazyn biblioteczny w powstałej na ten cel kurii kanonickiej.

²³ Wszystkie prace ks. S. Chodyńskiego zostały zamieszczone w: M. B a n a s z a k, *Chodyński Stanisław*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich* (dalej: *SPTK*), t. 1, Warszawa 1981, s. 308–314.

²⁴ S. Librowski, *Kubicki Władysław*, [w:] *PSB*, t. 16, Wrocław 1971, s. 25; W. K n e b l e w s k i, *Śp. ks. Władysław Kubicki*, *KDW*, 1937, R. 31, nr 5, s. 146–147.

²⁵ M. S k o w r o n e k, *Katalog książek odpowiednich dla bibliotek parafialnych*, *KDKK*, 1907, R. 1, nr 1, s. 31–32, nr 4, s. 134–136, nr 5, s. 167–168, nr 6, s. 199–200; 1908, R. 2, nr 1, s. 30–32.

²⁶ J. A d a m e c k i, *Biblioteka seminarium wrocławskiego*, s. 306; K. R u l k a, *Bibliotekarze*, [w:] *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku: profesorowie i moderatorzy XX wieku*, Wrocław 1997, s. 160–161; t e n ż e, *Bibliotekarze wrocławskiej książnicy...*, s. 363.

Jednakże już po piętnastu latach znowu brakowało miejsca na nowe książki. W 1882 r. na bibliotekę przeznaczono część nowego pawilonu kleryckiego. Z kolei w 1888 r. oddano dla celów bibliotecznych trzy pomieszczenia w nowo wybudowanym budynku. Tym samym księgozbiór został bardzo rozproszony. Dopiero nowy rektor, ks. Idzi Radziszewski, postanowił nadbudować „nad pierwszym piętrem skrzydła kleryckiego [...], drugie piętro, które miało być przeznaczone na mieszkania alumnów, poddasze zaś wykorzystać na urządzenie sali bibliotecznej” o powierzchni 180 m kw. (30 m na 6 m). W 1908 r. przeniesiono tam zbiory biblioteki seminaryjnej²⁷.

W dwudziestoleciu międzywojennym

W dwudziestoleciu międzywojennym poza biblioteką seminaryjną istniały inne księgozbiory, służące czytelnikom z Włocławka, m.in.: biblioteka Oddziału Kujawskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego oraz składająca się z dzieł pedagogicznych biblioteka Związku Nauczycielstwa Szkół Powszechnych. Jednakże księżnica seminaryjna była największa i posiadała typowo naukowy księgozbiór, liczący około 100 tys. woluminów²⁸.

Podobnie jak w latach poprzednich biblioteka powiększała się drogą darowizn, zapisów testamentowych oraz zakupów. Pierwszy dar po 1918 r. wpłynął od profesora oraz bibliotekarza księżnicy — ks. S. Chodyńskiego, który swój księgozbiór podzielił między kapitułę i Seminarium. Był on bardzo cenny: składał się z inkunabułów, druków XVI-wiecznych oraz nowszych, z zakresu historii i teologii. Kolejnym ofiarodawcą był bp Wojciech Owczarek. Przekazał on Seminarium część swojej kolekcji w 1932 r., a po raz drugi, tym razem w zapisie testamentowym z 1938 r. (książki po biskupie otrzymały wtedy również: Biblioteka Uniwersytecka KUL oraz Zgromadzenie Sióstr „Wspólnej Pracy” od Niepokalanej Maryi we Włocławku). Ponadto w 1932 r. swoje książki przekazali bibliotece seminaryjnej ks. Roman Mossakowski (proboszcz parafii Wielgie), baron Leopold Julian Kronenberg, ksiądz proboszcz z Modzerowa, Marcin Zawadzki oraz ksiądz profesor Michał Morawski. W 1936 r. księgozbiór seminaryjny powiększył się o dar ks. Franciszka Pawelskiego²⁹.

²⁷ J. Adamecki, *Biblioteka seminarium włocławskiego*, s. 306; W. Kujawski, *Księża Zenon i Stanisław Chodyńscy*, KDW, 1987, t. 70, nr 9–10, s. 236.

²⁸ J. Wajer, *Życie kulturalne miasta*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta*, pod red. J. Staszewskiego, t. 2, *Lata 1918–1998*, Włocławek 2001, s. 206.

²⁹ *Ofiary na rzecz Biblioteki i Muzeum w Seminarium Duchownym*, KDW, 1932, R. 26, nr 7–8, s. 253; *Piękny dar Biblioteki im. Księży Chodyńskich*, KDW, 1936, R. 30, nr 11, s. 288; K. Rulka, *Dary książkowe...*, s. 268, 280.

Pierwszym opiekunem biblioteki w dwudziestoleciu międzywojennym był ks. Rudolf Filipowski (1919–1920). Po nim nadzór przejął znowu ks. Teodor Zalewski (1920–1923). W tym czasie zarządził on porządkowanie księgozbioru, do czego zaangażował kleryków. Pomagali oni również przy przeprowadzaniu skontrum oraz przy przepisywaniu opisów bibliograficznych na karty katalogowe, z których miał powstać katalog kartkowy. Ks. Zalewski sporządził nawet specjalną instrukcję katalogowania. Podobnie jak ks. S. Chodyński, przy napływających pozycjach odnotowywał ich pochodzenie. Z powodu braku miejsca w salach bibliotecznych zaproponował przeniesienie części zbiorów zabytkowych (inkunabułów, cymeliów z miniaturami oraz inicjałami, rękopisów, map, rycin). Niektóre książki zostały przekazane Liceum im. Piusa X we Włocławku. Kolejnymi bibliotekarzami byli: ks. Michał Morawski (1924–1928) oraz ks. Józef Bielowski (1928–1932)³⁰.

Na początku lat trzydziestych XX w. ze 100-tysięcznego księgozbioru jedynie piąta część była skatalogowana, co utrudniało udostępnianie zbioru. Można było korzystać jedynie z pozycji, które znajdowały się w poszczególnych czytelnich (pracowniach). W 1932 r. rektor Seminarium ks. Henryk Kaczorowski postanowił powierzyć stanowisko bibliotekarza ks. Janowi Adameckiemu, który okazał się właściwą osobą do prowadzenia ksiąźnicy. Zgodził się dopiero wtedy na to stanowisko, kiedy mu obiecano wybudowanie nowego gmachu.

Do pracy bibliotekarskiej podszedł metodycznie. W stworzonej przez siebie pracowni zgromadził najnowsze wydawnictwa z zakresu bibliotekoznawstwa bibliotekarzy krakowskich, lwowskich, warszawskich i wileńskich, a także wydawnictwa zagraniczne — niemieckie i francuskie. Postarał się o *Bibliografię polską* Estreichera. Brał udział w zjazdach bibliotecznych w Wilnie (1932) oraz w Warszawie (1935).

Pierwszym zadaniem nowego bibliotekarza była budowa nowego gmachu dla celów bibliotecznych. Jednakże wykonanie tego projektu okazało się zbyt kosztowne. Postanowiono zatem przebudować budynek, który przylegał do kościoła św. Witalisa, od strony ulicy Brzeskiej, według projektu miejscowego architekta Bronisława Wondrauscha. Pomieszczenia biblioteczne miały być rozmieszczone w następujący sposób: „podziemia zostaną wykorzystane do prac przygotowawczych (sortowanie, oczyszczanie, tępienie szkodników itd.); cały parter, połowa I piętra i prawie całe II piętro obejmie magazyn biblioteczny; w drugiej połowie I piętra będzie urządzona pracownia, czytelnia czasopism, sala katalogowa, pracownia dla przychod-

³⁰ K. Rulka, *Bibliotekarze włocławskiej ksiąźnicy...*, s. 363–364; tenże, *Bibliotekarze*, [w:] *425 lat Wyższego Seminarium...*, s. 161–162.

nich, wreszcie na II piętrze mieszkanie bibliotekarza”. Zmiany w wyglądzie zewnętrznym budynku z 1843 r. były nieznaczne. W ścianie od strony ulicy Biskupa Karnkowskiego (ob. ul. Wojska Polskiego) wykuto drzwi dla osób z miasta, aby ułatwić im korzystanie ze zbiorów bibliotecznych. W kolejnych miesiącach 1934 r. zainstalowano urządzenia grzewcze, elektryczne, położono podłogi dębowe oraz wymalowano sale. Odnowiony budynek został uroczystie poświęcony przez bpa Karola Radońskiego 17 IV 1935 r. Nowe magazyny były meblowane przez dwa lata (1934–1936). Książki zaczęto przenosić w 1935 r., gdyż czekano, aż świeże ściany wyschną. W trakcie transportowania książki były dzielone na druki stare i nowe. Zostały również wydzielone książki przeznaczone do czytelni profesorów, alumnów oraz osób przychodzących z zewnątrz (tzw. czytelnia dla wszystkich). Były również pracownie socjologiczna, biblistyczna oraz homiletyczna, którymi opiekowali się profesorowie nauczający tych przedmiotów. Do 1939 r. wszystkie książki zostały przeniesione do nowego pomieszczenia³¹.

Ks. Adamecki utrzymywał kontakty z innymi bibliotekarzami polskimi i korzystał z ich wskazówek przy porządkowaniu księgozbioru. Jednym z nich był Kazimierz Piekarski, który odwiedził Włocławek w trakcie swojej „podróży książkowej” w 1936 r. Chciał on stworzyć „szerokie i gruntowne” opracowanie dziejów książki polskiej w okresie renesansu. We Włocławku K. Piekarski zajął się spisywaniem inkunabułów i poloników należących do bibliotek: kapitulnej, seminaryjnej oraz reformatów włocławskich³². W roku, w którym ów badacz drukarstwa polskiego odwiedził bibliotekę, zostały zorganizowane obchody setnej rocznicy urodzin księży Stanisława i Zenona Chodyńskich. Wtedy to biblioteka została nazwana imieniem dwóch zasłużonych profesorów seminaryjnych. Podczas uroczystości K. Piekarski wygłosił referat o znaczeniu biblioteki seminaryjnej w dziejach historii książki. Przy tej okazji bibliotekarz księżnicy przygotował wystawę rękopisów i starych druków. Podobne wystawy zostały zorganizowane także w roku 1937 i następnym.

³¹ S. Gruchalski, *Poświęcenie...*, s. 95; Z. Arentowicz, *Włocławek, Włocławek 1937*, s. 140–141; J. Adamecki, *Biblioteka Seminarium Duchownego im. ks. Chodyńskich*, KDW, 1934, R. 28, nr 11, s. 283; tenże, *Biblioteka seminarium włocławskiego*, s. 308–309; K. Rulka, *Biblioteka Seminarium Duchownego...*, s. 300.

³² *Z warsztatu Kazimierza Piekarskiego: listy z lat 1936–1937*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, „Pamiętnik Literacki”, 1979, t. 70, z. 1, s. 255–258; K. Piekarski, *Inkunabuły i polonika XVI: Włocławek, Biblioteka Kapitulna*, maszyn. w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, sygn. III 674; tenże, *Inkunabuły i polonika: Włocławek, Reformaci*, tamże; tenże, *Polonika XVI w. w Seminarium Duchownym we Włocławku*, tamże.

W 1938 r. ks. Adamecki brał udział w zjeździe Związku Zakładów Teologicznych i Towarzystwa Teologicznego w Krakowie. Wygłosił na nim referat poświęcony współpracy bibliotek seminaryjnych. We wrześniu 1938 r. bibliotekę odwiedził nuncjusz papieski F. Cortesi, który wyraził uznanie dla sposobu prowadzenia ksiąźnicy włocławskiej.

W ciągu kilku ostatnich miesięcy przed wybuchem drugiej wojny światowej dokończono przenoszenie ksiązek do nowych pomieszczeń. Po wakacjach ks. Adamecki zamierzał przystąpić do systematycznego katalogowania księgozbioru, który oceniał na ponad 100 tys. woluminów, w tym 800 rękopisów, 800 inkunabułów, 723 polonika XVI-wieczne, około 40 tys. starych druków oraz 60 tys. nowych.

W czasie drugiej wojny światowej

Wybuch drugiej wojny światowej zniweczył zamierzenia ks. Adameckiego. Próbował on ratować najcenniejsze pozycje. Pakował je do skrzyń, aby wywieźć do majątku seminaryjnego w Radoniu. Skoro okazało się to niemożliwe, rozpakował księgi i poustawiał ponownie na półkach. W październiku rozpoczął katalogowanie³³.

Dnia 7 XI 1939 r. bibliotekarz ks. J. Adamecki wraz z innymi księżmi został aresztowany i wywieziony najpierw do Łądu, a następnie do obozów koncentracyjnych w Niemczech, gdzie był więziony do 1945 r. W 1940 r. dowiedział się o wywożeniu przez Niemców księgozbioru seminaryjnego. Na początku ksiąki zostały przewiezione do spichrzów nad Wisłą, gdzie były segregowane. Część z nich została przetransportowana do Celulozy (papierni) na przemiał. Niektóre ksiąki dostały się w ręce pracowników Celulozy (po wojnie zwrócili je bibliotece). W latach 1941–1942 Niemcy wywieźli rękopisy, stare druki oraz część nowych druków do Poznania. Druki ksiąźnicy seminaryjnej zostały umieszczone w podziemiach kościoła św. Michała przy ulicy Śniadeckich. Podczas bombardowania Poznania biblioteka straciła około 60 tys. pozycji. Ks. Józef Nowacki (pracownik archiwum diecezji poznańskiej), który pracował w czasie wojny w Archiwum Państwowym w Poznaniu, poinformował, że rękopisy włocławskie zostały przewiezione do tegoż archiwum w 1942 r., a w 1943 r. większy transport druków i archiwaliów złożony został w kościele parafialnym na Jezycach. Po roku zostały one przewiezione do Bytnia.

³³ J. Adamecki, *Biblioteka Seminarium Duchownego...*, s. 283–284; tenże, *Biblioteka seminarium włocławskiego*, s. 308–310; K. Rulka, *Ks. J. Adamecki, bibliotekarz seminarium włocławskiego (1932–1956)*, ABiMK, 1999, t. 72, s. 252–253, 267, 259; tenże, *Adamecki Jan*, [w:] SPKP, *Suplement II*, s. 9.

Po wojnie

Po zakończeniu działań wojennych ocalałymi resztkami księgozbioru zaopiekowali się wyżej wspomniany ks. J. Nowacki oraz Aleksander Birkenmajer, dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, który m.in. zbierał fundusze na transport książek do Włocławka³⁴.

W marcu 1945 r. do Seminarium powrócił ks. Stefan Wyszyński, który jeszcze w 1942 r. uzyskał informacje od K. Piekarskiego o sporządzonym przez niego katalogu inkunabułów we Włocławku. Stwierdził, że będzie można z niego skorzystać po wojnie, w celu oszacowania strat. Kolejne dane o księgozbiorze seminaryjnym napłynęły od ks. J. Nowackiego. Opierając się na tych informacjach, ks. S. Wyszyński ułożył plan odtworzenia biblioteki. Przede wszystkim chciał rewindykować książki wywiezione przez Niemców w czasie wojny oraz zebrać te, które ocalały po zmarłych księżach we Włocławku i jego okolicach.

Zbieraniem książek dla biblioteki zajął się we Włocławku ksiądz prałat Antoni Borowski już w lutym 1945 r. Pomagał mu w tym ks. Władysław Szafrąński. Udało im się zgromadzić około 2 tys. książek w budynku zajmowanym przez siostry opiekujące się Seminarium. Na zbiór ten złożyły się książki należące wcześniej do ks. Sylwestra Dembczyka (zm. 1942), ks. Wacława Kwarciańskiego (zm. 1942), ks. Michała Skowronka (zm. 1942). W międzyczasie ks. S. Wyszyński gromadził książki na plebanii w Lubrańcu, gdzie po wojnie ulokowano Seminarium. Zwieziono tam zbiór z majątku seminaryjnego w Radoniu oraz z Kłobi po ks. Józefie Pyzdrowskim (zm. 1944). Znalazły się tam także książki po ks. Antonim Miastkowskim (zm. 1939), ks. Wacławie Gajzlerze (zm. 1940) oraz ks. Józefie Tomczyku (zm. 1939) z Przedcza. Do biblioteki seminaryjnej włączono książki odnalezione w domu sióstr „Wspólnej Pracy” na ulicy Orlej. Opiekun biblioteki w latach 1945–1946 napisał odezwy do osób przetrzymujących woluminy seminaryjne oraz do właścicieli antykwariatów z prośbą o wspomaganie biblioteki. Apelowal o informowanie o wszelkich porzuconych książkach. W czasie jego kierownictwa księżnica uzyskała tomy po ks. Bolesławie Kotnowskim (zm. 1943), ks. Michale Lorentowiczu (zm. 1917) oraz resztki księgozbioru ks. Jana Sobczyńskiego. Ks. S. Wyszyński zdobył dla biblioteki książki po biskupie Mi-

³⁴ *Straty bibliotek w czasie II wojny światowej w granicach Polski z 1945 roku: wstępny raport o stanie wiedzy*, red. naukowy A. Mężynski, Warszawa 1994, s. 337, 359; S. Librowski, *Materiały do dziejów diecezji włocławskiej czasu wojny 1939–1945; seria 1 — ogólna*, ABiMK, 1979, t. 38, s. 255; K. Rulka, *Straty Biblioteki Seminarium Duchownego im. Księży Chodyńskich w czasie II wojny światowej*, KDW, 1995, t. 78, nr 10, s. 437–440.

chale Kozalu, który zginął w obozie koncentracyjnym w Dachau. W 1946 r. zostały przywiezione woluminy po ks. Józefie Dalaku z Iwanowic.

W maju 1945 r. zajęto się sprawą odzyskania zbiorów wrocławskich wywiezionych do Poznania. Okazało się, że w czasie wojny biblioteka, licząca we wrześniu 1939 r. około 100 tys. woluminów, straciła około 70 tys. woluminów (70 proc. całości zbiorów). Najpierw został wysłany do Poznania ks. Józef Iwanicki, aby ocenić możliwość przewiezienia ocalonych około 30 tys. książek. Zostały one przewiezione do Włocławka w dniach 11–17 lipca. Jednakże nie było wśród nich inkunabułów i rękopisów. Ks. S. Wyszyński wysłał po nie ks. Stanisława Olejnika, który przywiózł w dziewięciu skrzyniach 465 inkunabułów.

Zwożone książki były zabrudzone, mokre lub całkowicie zniszczone. We Włocławku zajęto się ich oczyszczaniem i osuszaniem, do czego wyznaczono dwóch alumnów z kursu I: Antoniego Palca oraz Adolfa Reisera. Jeżeli napotkano książki należące do żyjących księży profesorów, zwracano je właścicielom. Alumnowi Józefowi Minetowi ks. Wyszyński powierzył pracownię naukową, gdzie udostępniano księgozbiór profesorom i alumnom. Przyszły prymas Polski czuwał nad Seminarium i jego księżnicą do marca 1946 r.³⁵

Stan zbiorów biblioteki po drugiej wojnie światowej wynosił 30 tys. książek. Przez następne 50 lat kolejni bibliotekarze inwentaryzowali napływające tomy, aby dopiero pod koniec XX w. osiągnąć stan z roku 1939. Księgozbiór powiększał się drogą zakupów, wymiany, a przede wszystkim drogą zapisów testamentowych. Biblioteka otrzymała wtedy dary od biskupów: Antoniego Pawłowskiego (1903–1968) i Jana Zaręby (1910–1986). Księżnica wzbogacała się również o książki przekazane przez księży profesorów oraz innych kapłanów: ks. Adama Śniechowskiego (1912–1971), ks. Jana Adameckiego (1895–1972), ks. Antoniego Warmuza (1914–1981), ks. Franciszka Józwiaka (1931–1981), ks. Alfonsa Przybyły (1925–1991), ks. Leona Andrzejewskiego (1907–1965), ks. Władysława Szafrąńskiego (1908–1965), ks. Władysława Gisztra (1898–1974), ks. Wincentego Dudka (1908–1968), ks. Mariana Rzeszewskiego (1911–1982), ks. Jana Pawła Grajnerta (1909–1987), ks. Leonarda Karolewskiego (1922–1990), ks. Jerzego Kaźmierczaka (1936–1992). Od ks. Bogumiła Lewandowskiego w 1993 r. otrzymała biblioteka część jego księgozbioru, poświęconego liturgice. Swoje książki pozostawili również: ks. Stanisław Nawrocki (zm. 1958), ks. Wincenty Ciszew-

³⁵ S. Wyszyński, *Stan i potrzeby Seminarium Duchownego*, KDW, 1945, R. 39, nr 1, s. 24–28; X.S.W. [S. Wyszyński], *Z biblioteki im. XX. Chodyńskich przy Seminarium Włocławskim*, KDW, 1945, R. 39, nr 2, s. 100–101; S. Olejnik, *Na ratunek ocalonej bibliotece*, AK, 1942, t. 72, s. 60; K. Rulka, *Ks. Stefan Wyszyński, „bibliotekarz” księżnicy seminaryjnej we Włocławku*, AK, 2001, t. 136, s. 469, 471–474.

ski (1912–1964), ks. Marian Opaliński (1909–1974), ks. Zdzisław Różański (1944–1979), ks. Kazimierz Filipczak (1951–1980), ks. Czesław Wojciechowski (1909–1987), ks. Mieczysław Krzyżanowski (1933–1981), ks. Czesław Kruszyński (1906–1980), ks. Henryk Kryjon (1928–1985). W latach osiemdziesiątych część swojego księgozbioru przekazał Włodzimierz Gniazdowski, twórca teatru nauczycielskiego we Włocławku³⁶.

Wraz z odzyskanymi z Poznania książkami seminaryjnymi wróciły tomy należące wcześniej do biblioteki kapitulnej. Książnica ta powstała o wiele wcześniej niż biblioteka seminaryjna. Jej początki sięgają pierwszych lat biskupstwa włocławskiego. W ciągu wieków zostały w niej zgromadzone kodeksy liturgiczne z XIII oraz XIV w. Przed wybuchem drugiej wojny światowej w jej zbiorach znajdowały się cenne rękopisy (71 pozycji), inkunabuły oraz inne druki (łącznie 3 tys. pozycji). W 1949 r. rewindykowane zbiory kapitulne zostały włączone do księgozbioru seminaryjnego³⁷.

Pierwszym powojennym bibliotekarzem, według zamysłu ks. S. Wyszyńskiego, miał być ks. Stanisław Olejnik. We wrześniu 1945 r. został on skierowany na specjalistyczne szkolenie bibliotekarskie, które było prowadzone w Bibliotece Kórnickiej przez Józefa Grycza i jego małżonkę — Alodię Kawecką-Gryczową. Jednakże w 1946 r., po leczeniu zagranicą, wrócił dawny bibliotekarz, ks. J. Adamecki, który przejął prace biblioteczne. Do grudnia 1946 r. miał on pomocnika w osobie ks. Stanisława Librowskiego. W czasie jego kierownictwa zostało wykonane tylko umeblowanie do magazynów, a pozostałe jego zajęcia biblioteczne ograniczały się zasadniczo do załatwiania spraw bieżących. Ksiądz dyrektor zlecił wykonanie ekslibrisu dla biblioteki. W 1953 r. przydzielono mu pomocnika, ks. Zygmunta Tyburskiego, który pracował do 1956 r. na stanowisku sekretarza Seminarium. Z powodu zbyt dużej ilości zajęć ks. J. Adamecki w 1956 r. zrezygnował z funkcji dyrektora książnicy seminaryjnej. Stan biblioteki przed jego odejściem był następujący: 15 tys. druków zostało umieszczonych na regałach, kolejne 40 tys. starych i nowych druków czekało na ustawienie.

W 1956 r. stanowisko dyrektora biblioteki objął ks. Zygmunt Tyburski. Początkowo nie posiadał wiedzy fachowej potrzebnej do prowadzenia biblioteki. Jednak bardzo szybko uzupełnił te braki — zapisał się na Zaoczny Kurs Bibliotekarski w Warszawie, odbył praktykę w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL oraz w Bibliotece Narodowej. Brał udział w kursach specjalistycz-

³⁶ K. Rulka, *Dary książkowe...*, s. 269, 273–276.

³⁷ *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. IX, *Dawne województwo bydgoskie*, z. 18, *Włocławek i okolice*, Warszawa 1988, s. 66; S. Librowski, *Materiały do dziejów diecezji...*, s. 221.

nych dotyczących katalogowania starych druków oraz rękopisów średnio-wiecznych. Utrzymywał stały kontakt z pracownikami Zakładu Starych Druków przy Bibliotece Narodowej. Korespondował m.in. z Alodią Gryczową, Marią Cytowską oraz Elizą Szandorowską. Zaraz na początku swojej pracy opracował statut oraz regulamin dla biblioteki. W 1958 r. zatrudnił nowych pracowników: dwie siostry ze Zgromadzenia Sióstr „Wspólnej Pracy”. Jednakże w 1964 r. musiał zrezygnować z jednego etatu. W bibliotece pozostała s. Danuta Ziomek, która w 1966 r. przeszła fachowy kurs bibliotekarski.

Ks. Z. Tyburski rozpoczął prace bibliotekarskie od uporządkowania starych druków, a następnie przystąpił do ich katalogowania. Dla inkunabułów opracował zeszytowy katalog topograficzny, który został rozpisany na kartki w 1966 r. Całość starych druków zinwentaryzował w 1965 r. Na drugi plan zeszło wtedy powiększanie księgozbioru drogą zakupów. Przez 12 lat jego kierownictwa biblioteka zakupiła 2392 książki, 3579 pochodziło z darów, a 179 z wymiany. Zwiększył on natomiast liczbę kupowanych czasopism kościelnych i naukowych. Ks. Z. Tyburski spędzał w bibliotece po 10–12 godzin, chętnie udzielał informacji piszącym prace naukowe, wypełniał kwerendy³⁸.

Kolejnym dyrektorem biblioteki (1968–1969) był ks. Alfons Przybyła. Po nim prace przejęła s. Danuta Ziomek, która pracowała do 1973 r. Sama skatalogowała przeszło 20 tys. nowych druków. W latach 1969–1975 w bibliotece pracował także ks. Jerzy Piasecki, który zajął się przede wszystkim porządkowaniem i katalogowaniem czasopism i broszur³⁹.

Od 1973 r. bibliotekarzem seminaryjnym jest ks. Kazimierz Rulka, z wykształcenia historyk Kościoła. Razem z nim pracują także dwie siostry: s. mgr Agnieszka Jabłonowska oraz s. Anna Korycka. Ksiądz Rulka opublikował wiele artykułów poświęconych księżnicy. Jego prace dotyczą zbiorów seminaryjnych (tych najstarszych) oraz osób, które opiekowały się księgozbiorem w latach poprzednich. Prowadzi również badania proveniencyjne książek przechowywanych w murach seminaryjnych. Swoją pracę w bibliotece rozpoczął od uporządkowania i skatalogowania kilkunastu tysięcy nowych druków czekających na opracowanie. Na początku lat osiemdziesiątych utworzono nową czytelnię, a biblioteka stała się bardziej otwarta dla czyteln-

³⁸ K. Rulka, *Ks. Zygmunt Tyburski*, KDW, 1974, t. 57, nr 11–12, s. 279; tenże, *Bibliotekarze wrocławskiej księżnicy...*, s. 366–367; tenże, *Ks. Zygmunt Tyburski: bibliotekarz we wrocławskim seminarium duchownym (1953–1967)*, KDW, 1997, t. 80, nr 12, s. 554–556, 564.

³⁹ K. Rulka, *Bibliotekarze*, [w:] *425 lat Wyższego Seminarium...*, s. 166; tenże, *Bibliotekarze wrocławskiej księżnicy...*, s. 367.

ników z zewnątrz. Lata stanu wojennego były dla biblioteki seminaryjnej szczególnie uciążliwe. Zostały skonfiskowane niektóre czasopisma zagraniczne. Pod koniec lat osiemdziesiątych dokończono katalogowania starych druków (1987–1990). W 1991 r. zaczęto przeprowadzać modernizację katalogu systematycznego nowych druków. W 1993 r. zaczęto katalogować nowe nabytki w programie komputerowym MAK. W tym systemie opracowano również część rękopisów⁴⁰.

Obecnie stan zbiorów (nie licząc dubletów) wynosi nieco ponad 110 tys. woluminów, w tym około 20 tys. starych druków. Biblioteka posiada 82 rękopisy średniowieczne, wśród nich znajduje się XIV-wieczna biblia czeska, zdobiona inicjałami i floraturą marginalną⁴¹. W zbiorach starych druków należy odnotować ponad tysiąc inkunabułów z oficyn niemieckich, włoskich, szwajcarskich i francuskich. Są to przede wszystkim dzieła teologiczne, choć można znaleźć tutaj także dzieła prawnicze i medyczne. Iluminowane rękopisy i stare druki zostały odnotowane w *Katalogu zabytków sztuki w Polsce*. Te cenne zbiory były eksponowane na wystawach cymeliów biblioteki seminaryjnej. W 1991 r. we włocławskim Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej wystawiono iluminowane rękopisy oraz inkunabuły. Z kolei w 1994 r. w tymże Muzeum zaprezentowano supereklibrisy z 56 księgozbiorów, w tym supereklibrisy Zygmunta Augusta oraz Zygmunta III Wazy⁴².

Pomieszczenia biblioteczne po wojnie były bardzo zdewastowane. Zostały pozbawione wszelkiego umeblowania oraz zawałone gruzami. Magazyny zostały znacznie uszczuplone z powodu wybudowania przez Niemców dodatkowej klatki schodowej. Dlatego zaraz po wojnie książki były gromadzone w budynkach zastępczych. W murach biblioteki nie było nawet regałów. Pierwsze zostały wykonane z prycz ponemieckich w 1946 r. Wstawiono wtedy również trzy szafy dla inkunabułów. Do 1954 r. wykonano 60 metrów regałów. Po dwóch latach przybyło kolejnych 30 metrów. W 1956 r. została umeblowana czytelnia dla przyjezdnych. W następnych latach znowu przybyło regałów. W 1961 r. wstawiono nowe „bloki katalogowe” — razem 164 skrzynki. Dopiero w latach siedemdziesiątych dostawiono kolejne regały oraz zakupiono nową szafę katalogową (1979). W 1980 r. utworzono nową czytelnię oraz biuro biblioteczne. Po siedmiu latach uzyskano magazyn na dublety oraz metalowe regały na czasopisma (w 1989).

⁴⁰ K. Rulka, *Biblioteka seminaryjna*, [w:] *Od wieków kształci...*, s. 90–92.

⁴¹ (r), *Biblia czeska*, „Ład Boży”, 1995, nr 2, s. 6.

⁴² Ks. A. Poniński, *Dawnych ksiąg piękno i dostojność*, „Ład Boży”, 1991, nr 5, s. 6; tenże, *Księgi superexlibrisami znaczone*, „Ład Boży”, 1994, nr 5, s. 8.

Jednakże mimo 400 m kw. powierzchni magazynowej biblioteka odczuwa brak miejsca. Księgozbiór nadal się powiększa „w tempie” około tysiąca woluminów rocznie⁴³.

⁴³ K. Rulka, *Ks. Stefan Wyszyński...*, s. 471; tenże, *Ks. Zygmunt Tyburski: bibliotekarz...*, s. 557–558; tenże, *Biblioteka Seminarium Duchownego...*, s. 302.